

Віктор ГОРОДОВЕНКО,
голова Апеляційного суду Запорізької області,
кандидат юридичних наук

НОВИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС

Особливості навчання суддів

Становлення України як правової та демократичної держави потребує не лише ухвалення законодавчих актів, що ґрунтуються на європейських стандартах, а й забезпечення їх практичного впровадження відповідно до сучасних реалій.

Нинішній період реформування вітчизняного законодавства зумовлює необхідність системного вивчення положень нового законодавства, перепідготовки фахівців, підготовки методичних рекомендацій з питань роз'яснення їх практичного застосування, а також визначення потреби у необхідності наукових досліджень задля органічного поєднання науки та практики.

Ухвалення парламентом нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України у квітні 2012 року стало однією із знакових подій судово-правової реформи і відправним моментом для подальшого розвитку законодавства. Зокрема, радник Президента України А. Портнов зазначив, що за своєю значимістю стосовно захисту прав і свобод людини новий КПК стоїть на другому місці після Конституції.

Строки, встановлені Перехідними положеннями нового КПК України для запровадження нової системи кримінально-процесуальних відносин, а також доручення Президента України від 5 липня 2012 року свідчать про те, що Національна школа суддів України має стати постійно діючою платформою для плідної дискусії та місцем проведення «круглих столів», семінарів, конференцій. В умовах імплементації нового кримінального процесуального законодавства вона покликана зосередити весь наявний науковий потенціал для надання методичної та практичної допомоги всім судовим та правоохоронним органам.

Ціла низка новацій нового Кодексу стосується організації й функціонування судової влади. Зокрема, Кодекс суттєво розширює застосування такого принципу судової влади, як спеціалізація суддів. КПК вводить 2 нових інститути – слідчого судді, за рішенням якого будуть ухвалюватися усі найважливіші рішення на стадії досудового розслідування, й судді, уповноваженого на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Вважаю, що розвиток спеціалізації суддів загальних судів, який знайшов своє подальше відображення в положеннях нового КПК України, є необхідною умовою, яка дасть змогу суддям більш глибоко й системно оволодівати нормативно-правовими актами, що регулюють певне коло суспільних відносин, а отже, оперативної і якісно вирішувати справи.

Після запропонованих новим КПК України змін слідчий суддя набуває статусу однієї з ключових фігур у кримінальному процесі, особливо на стадії досудового слідства, оскільки більшість процесуальних рішень буде прийматися не прокурором або слідчим, а саме слідчим суддею.

Для забезпечення процедури незалежного призначення слідчих суддів внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Частиною 5 статті 21 цього Закону встановлено, що з числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому процесуальним законом. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Згідно з Прикінцевими положеннями нового КПК України до 19 серпня 2012 року слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів цього суду за пропозицією його голови або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше 3 років і можуть бути переобрані повторно.

В аспекті врахування спеціалізації слідчих суддів та значимості їх функцій постає необхідність детального дослідження можливих труднощів, з якими можуть зіткнутися такі судді під час виконання своїх обов'язків.

Іншими словами, задля передбачення можливих дій слідчих суддів і надання відповідних рекомендацій варто врахувати накопичений роками досвід суддів-практиків та поєднати його з проведеними теоретичними дослідженнями.

Дуже важливим напрямом, пов'язаним з методикою навчання суддів, є чіткий поділ норм, запропонованих в новому КПК України, на ті, які в тій чи іншій формі мали своє відображення в КПК 1960 року або застосовувались на практиці, на ті, які мають схожі функції і завдання, та на ті, які запроваджують принципово нові стандарти процесуального провадження.

Незважаючи на те, що слідчий суддя фактично стане гарантом дотримання і захисту прав, свобод та інтересів підозрюваних і обвинувачених осіб та забезпечить контроль на стадії досудового розслідування справи та його проведення в розумні строки, на мою думку, проблема може виникнути на етапі фактичної реалізації цієї новели.

Зокрема, потребують чіткого розмежування та детальних роз'яснень дії слідчого судді щодо:

а) надання дозволу на проведення деяких гласних та усіх негласних (розшукових) слідчих дій, які обмежують конституційні права громадян (наприклад, проникнення до житла або іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з різних джерел та каналів зв'язку тощо) (глави 20, 21 КПК);

б) обрання заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, санкціонування запобіжних заходів й подовження їх строків, накладення арешту на майно, застосування примусового приводу, відсторонення від посади, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом тощо) (розділ III КПК);

в) розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування (глава 26 КПК);

г) вирішення відводів сторонам та іншим учасникам кримінального провадження (стаття 81 КПК).

Відповідно до положень нового КПК України усі слідчі дії, пов'язані з обмеженням прав і свобод громадян, будуть підконтрольними слідчому судді. Донедавна судді виносили постанови про проведення обшуків, виїмок, про накладення арешту на кореспонденцію тощо, і ці дії не передбачали процедури оскарження та захисту від зловживань. Однак з моменту набрання новим КПК України чинності подібні питання вирішуватимуться в судовому засіданні за присутності сторін. Особи, щодо яких прийматимуться вказані рішення, матимуть право на їх оскарження.

Крім того, з урахуванням реалій сьогодення інститут слідчого судді стикається з такою проблемою, як недостатня чисельність суддів у місцевих загальних судах. Незважаючи на те, що наказом Державної судової адміністрації України від 13 липня 2012 року № 83 вказане питання вирішено шляхом збільшення кількісного складу суддів місцевих загальних судів, з урахуванням стану фінансування судової системи на фактичну реалізацію цього наказу може піти багато часу.

Потребує своєї розробки і цілий комплекс методичних рекомендацій. Наприклад, таких, що регламентуватимуть порядок та умови перекладу судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження (ст. 29 КПК); функціонування нової системи заходів забезпечення кримінального провадження, а саме – накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна тощо (глава 10 КПК); застосування нових видів запобіжних заходів, а саме – особистого зобов'язання та домашнього арешту (ст. 176 КПК) тощо.

Іншою, не менш важливою новелою нового КПК України є інститут угод, що має спростити роботу органів досудового розслідування і судових органів. Новим КПК передбачено 2 види угод – між прокурором і підозрюваним (обвинувачуваним) та між потерпілим і підозрюваним (обвинувачуваним).

Втім, незважаючи на значний світовий досвід застосування цього інституту, гостро постає питання його застосування в Україні через те, що такі угоди жодного разу не застосовувалися в нашій державі.

Відповідні положення є дискусійними і на практиці можуть вирішуватись по-різному.

Слід констатувати, що за відсутності практики застосування положень нового КПК України всі зусилля науковців-теоретиків та значний методичний потенціал суддів-практиків мають зосередитись на розробці алгоритмів дій суддів і працівників загальних судів, а також на створенні зразків процесуальних документів.

Водночас украї необхідним є вжиття комплексу заходів задля вирішення поставлених перед суддями завдань, одним з яких може бути підготовка таблиць, в яких би схематично розкривався процес руху матеріалів кримінального провадження від моменту їх надходження до суду вперше до прийняття за ними остаточного рішення. За допомогою таких таблиць судді та працівники судів зможуть в стислі строки систематизувати і засвоїти знання положень КПК України та сформувати уявлення щодо їх реалізації.

На мою думку, доцільним також є створення на базі Національної школи суддів України робочої групи з розробки постатейного науково-практичного коментаря до нового КПК України, який був би орієнтиром не лише для суддів, а й для усіх, хто застосовує кримінально-процесуальний закон.

Резюмуючи викладене, зазначу, що всі новації КПК України спрямовані на втілення фундаментальних засад функціонування судової влади. Більшість із них матиме позитивний ефект щодо зміцнення довіри до суду й підвищення рівня захисту прав і свобод людини і громадянина. Водночас набрання чинності новими правилами кримінального провадження потребуватиме значних організаційних та інтелектуальних зусиль представників судових та правоохоронних органів держави, які мають зрозуміти, що основне призначення цієї реформи – підвищення рівня захищеності особи, яка потрапляє в сферу дії кримінального і кримінально-процесуального законодавства.